

УДК 37.068

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.377>

Дегтерьова В. А.,
orcid.org/0000-0001-8248-4931

ПОЗАШКІЛЬНІ ЗАКЛАДИ ОСВІТИ: ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ЗМІСТУ ТА НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті крізь призму історичної ретроспективи вітчизняної педагогічної освіти проаналізовано генезис змісту та напрямів діяльності позашкільних установ. Наголошено на тому, що позашкільна освіта має давню історію та вагоме значення для функціонування сучасних освітніх закладів, організації ефективного освітнього процесу, а також неабиякий вплив на всебічний розвиток особистості вихованців та відіграє значну роль у прогресивному піднесенні держави в цілому.

Обґрунтовано закономірності та взаємозв'язок трансформацій, розвитку та формування змісту, напрямів, завдань, організації діяльності позашкільних закладів освіти з суспільно-політичними змінами та соціально-економічним станом в суспільстві та державі.

Акцентовано увагу на тому, що вплив позашкільної освіти є очевидним, хоча в досвіді історичного розвитку є як позитивні, так і негативні моменти.

Наголошено на тому, що впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття накопичено чималий досвід функціонування позашкільних закладів освіти в цілях освіти. Вивчення генезису розвитку змісту та напрямів діяльності закладів позашкільної освіти є актуальним та важливим для сьогодення і може бути використано для вирішення освітніх проблем сучасності.

Рекомендовано збільшити увагу держави до позашкільних закладів освіти: навчально-методичного, матеріального, технічного забезпечення, забезпечення кваліфікованими кадрами, що сприятиме наданню якісних освітніх послуг.

Зроблено висновки, що позашкільна освіта є важливою та доцільною в процесі розвитку й формування всебічно розвинутої, компетентної особистості, а набутий досвід у сфері позашкільної освіти, зміст і напрями діяльності заслуговують на ретельне вивчення та використання з урахуванням умов, вимог та потреб сьогодення.

Ключові слова: позашкільна освіта, досвід, всебічний розвиток, періоди, зміст, напрями, методи.

Постановка проблеми. Позашкільна освіта «є складовою системи безперервної освіти», що закріплено Конституцією України, Законом України «Про освіту» (2021 р.), Законом «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні» [11]. Проте, в останні роки позашкільна освіта набуває ще більшої популярності та привертає до себе увагу держави, суспільства, учителів та науковців, адже вона підсилює виховання справжнього громадянина України та сприяє вільному розвитку творчого потенціалу учнів.

Слід зауважити, що останні роки позашкільна освіта набуває популярності та привертає до себе увагу держави, суспільства, учителів, науковців, дослідників.

Попри це, їх мережа в останні роки суттєво зменшується. Якщо в Україні у 50-х рр. функціонувало 547 установ, у 60-х – 715, у 70-х – 1191, у 80-х – 1912 позашкільних закладів освіти, проте кінець 80-х років відзначився зменшенням установ даного типу [5, с. 188–192]. На початку 2008 року мережа позашкільних закладів освіти складала 1478 та 660 дитячо-юнацьких спортивних шкіл, у 2013 році в Україні діяло

1484 позашкільних закладів освіти [5, с. 363]. За даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2018 року кількість позашкільних закладів освіти становила 1379 одиниць [2].

За даними державної статистики, станом на 01.01.2021 у сфері управління МОН працювало 1351 закладів позашкільної освіти, близько 71,5 тисяч гуртків та інших творчих об'єднань, які відвідують близько 1 мільйона 138 тисяч здобувачів освіти, з яких 7,3 тисячі дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 9,4 тисячі дітей з особливими освітніми потребами, 35,6 тисяч дітей з малозабезпечених сімей [10].

Отже, проаналізувавши дані державної статистики можна стверджувати, що мережа позашкільних закладів освіти дійсно зменшується, і це є проблемою системи освіти тому що, позашкільні заклади освіти є вагомим ланкою у формуванні та розвитку всебічно розвиненої, гармонійної, творчої, компетентної, освіченої особистості. У цих освітніх установах вихованці не лише оволодівають різноманітними теоретичними знаннями, але і вчать на практиці застосовувати їх, удосконалюють свої вміння, навички, розвивають здібності, таланти, мають можливість проявити їх, беручи участь у виставках, конкурсах, фестивалях, змаганнях, у суспільно-корисних заходах, квестах, благодійних акціях тощо. У позашкільних закладах створено сприятливі, комфортні умови не тільки для навчання, а також для задоволення емоційних, психологічних, інтелектуальних, соціальних, громадських, творчих, комунікативних потреб підростаючого покоління. Заклади позашкільної освіти сприяють соціалізації вихованців, засвоєнню національних, морально-правових, ціннісних норм, духовному та інтелектуальному зростанню, конструктивній життєдіяльності, профорієнтаційному самовизначенню, проведенню змістовного дозвілля зокрема.

Заклади позашкільної освіти надають рівний доступ для отримання позашкільної освіти та змістовного дозвілля різним категоріям дітей: дітям з благополучних та неблагополучних сімей, дітям, сім'ї яких мають достатнє забезпечення, та дітям із сімей, які потрапили в складні життєві обставини, дітям з особливими освітніми потребами, талановитим, здібним, обдарованим дітям.

Аналіз досліджень. Велика кількість учених, педагогів, учителів-новаторів приділяли неабияку увагу дослідженню позашкільної освіти: її історії (В. Клімчук «Історична періодизація процесу соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти в Україні (20-ті – 50-ті рр. ХХ ст.)», Л. Логінова «Історична ретроспектива теорії і практики позашкільної освіти», Т. Цвірова «Розвиток позашкільних закладів різних типів в Україні (1920–1941 рр.)»), змісту, завдань та напрямів діяльності (А. Бойко, В. Вербицький, А. Корнієнко, О. Липецький, О. Литовченко, О. Любич, В. Маринич, В. Мачуський, П. Пустовіт «Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу», Л. Костенко «Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», Т. Сущенко «Позашкільна педагогіка в добу пріоритету особистості»), виховному потенціалу (О. Биковська «Система позашкільної освіти в Україні та її роль у вихованні підростаючого покоління», В. Вербицький, Л. Ковбасенко, О. Литовченко «Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу»), організації дозвілля (В. Балахтар «Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960–1991 рр.)») та інші.

Водночас накопичений теоретичний та емпіричний фактаж не достатньо сприяє осягненню історичної ретроспективи змісту та напрямів діяльності позашкільних установ. Потребує дослідження закономірностей та трансформацій в розвитку й організації діяльності позашкільних закладів освіти з суспільно-політичними змінами та соціально-економічним станом у суспільстві та державі, адже забезпечить підсилення вагомості значення для функціонування сучасних позашкільних установ, організації ефективного освітнього процесу та здійснить неабиякий вплив на всебічний розвиток особистості вихованців.

Вплив позашкільної освіти є очевидним, хоча в історичній ретроспективі розвитку є як позитивні, так і негативні моменти. Упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття накопичено чималий досвід функціонування позашкільних закладів освіти, який може бути корисним для ефективного розвитку та діяльності закладів даного типу в майбутньому.

Отже, вивчення генезису розвитку змісту та напрямів діяльності закладів позашкільної освіти є актуальним та важливим для сьогодення і може бути використано для вирішення освітніх проблем сучасного молодого покоління.

Мета статті – дослідити генезис змісту та напрямів діяльності закладів позашкільної освіти крізь призму історичної та політичної ретроспективи розвитку вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку позашкільної освіти сягає далеко в минуле: до Х ст. – передача досвіду необхідного для життєдіяльності, період Київської Русі Х – XV ст., XVI – XVII ст. – народна освіта та виховання в козацькій республіці, XVII – початок ХХ ст. – вхід України до Російської держави, ХХІ – ХХІІ ст. – «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України» [3, с. 9].

Л. Логінова пише, що «перші практичні приклади позашкільної освіти ... мали відношення до добровільної діяльності інтелігенції щодо просвіти та виховання дорослих і дітей. Саме ця просвітна діяльність суспільних організацій і приватних осіб стала називатися «позашкільна освіта», а першими її пропагандистами і дослідниками стали: К. Венцель, П. Лесгафт, М. Пирогов, Л. Толстой, К. Ушинський» [7].

Позашкільна освіта стала невід’ємною ланкою та «складовою системи безперервної освіти» як зазначається в Законі України «Про позашкільну освіту» (2000 р.) [11]. За довгі часи існування та функціонування позашкільна освіта набула грандіозного, ціннісного досвіду діяльності позашкільних закладів освіти, які у всі часи здійснювали неабиякий вплив на всебічний, гармонійний розвиток особистості, її навчання, виховання, прогресивний розвиток освіти, суспільства та держави в цілому.

Свого часу Н. Крупська акцентувала увагу на тому, що «позашкільна робота надзвичайно важлива, тому що вона може допомогти правильному вихованню дітей, створити умови для їхнього всебічного розвитку» [6, с. 13].

Зважаючи на незмірну роль позашкільної освіти для суспільства та держави, влада приділяла значної уваги становленню, розвитку та функціонуванню відповідних установ.

Післявоєнний період розвитку та функціонування закладів позашкільної освіти характеризується відновленням та відродженням, нормалізацією діяльності, збільшенням кількості різноманітних закладів (бібліотек, клубів, театрів, культурних та дозвіллевих центрів тощо), прийняттям нормативно-правових документів, які стосувалися освіти та позашкільної освіти зокрема (наказ Міністерства просвіти РСФСР «Про покращення позакласної та позашкільної роботи з учнями (1947 р.); Постанова Ради Міністрів СРСР «Про впорядкування, введення типових штатів і встановлення посадових окладів працівникам позашкільних закладів» (1952); Закон «Про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в СРСР» (1958); Постанова Центральної ради Всесоюзної піонерської організації ім. В. І. Леніна «Про поліпшення роботи позашкільних закладів» (1959 р.); Постанова Ради Міністрів СРСР «Про номенклатуру та порядок створення позашкільних закладів» (1976 р.) і т. д.) [1, с. 44] та ін.

Виконання директив та постанов нормативно-правових документів зумовило масове відкриття позашкільних закладів освіти. У першому п’ятирічному плані прийнятому в 1946 році, певну кількість завдань було спрямовано на розвиток закладів позашкільної освіти: побудова нових будівель та приміщень для функціонування позашкільних навчальних закладів, запровадження різноманітних методів та форм діяльності з підлітками та молоддю (створення Палаців та будинків піонерів і школярів, заняття в гуртках та секціях, за місцем проживання, в піонерських та оздоровчих

таборах, участь в суспільно-корисній роботі тощо), підготовка кваліфікованих кадрів, упровадження авангардного досвіду для підвищення ефективності роботи тощо.

У повоєнний час влада приділяла неабиякої уваги розвитку та функціонуванню закладів позашкільної освіти, розуміючи значну роль цих установ для регенерації та нормалізації функціонування держави в цілому та всіх царин життєдіяльності суспільства. Перш за все, у післявоєнний період важливим завданням, яке покладалося на заклади позашкільної освіти, було не лише навчання та виховання підростаючого покоління, але й зменшення кількості дітей, які залишилися без батьківського догляду та піклування, що сприяло зменшенню дитячої злочинності. Неабияке місце займав напрям щодо оздоровлення дітей та молоді, що сприяло покращенню здоров'я кожної окремої особистості та нації загалом, покращенню економічної ситуації тощо. Також велике значення для держави мали підготовка наукових та науково-педагогічних, професійно-кваліфікованих кадрів у всіх сферах діяльності суспільства, що сприяло розвитку та втіленню в життя креативних, новаторських ідей, проєктів, досягнень науково-технічного прогресу, які виводили країну на більш високий рівень функціонування промисловості та сільського господарства, новий щабель міжнародних стосунків; виховання еліти, яка сприяла процвітанню та прогресивному розвитку країни, вихованню та розвитку ідейного молодого покоління, творчого, активного, відданого, патріотичного, яке прагнуло до нових винаходів, досягнень, інноваційних відкриттів та пишалось досягненнями батьківщини тощо [1, с. 45].

50-ті роки ХХ століття характеризуються розробленням організаційних засад діяльності позашкільних закладів освіти, метою яких було «формування творчої особистості, включала роботу клубів, створення єдиної сітки (у школі) гуртків, факультативів, що мали задовольнити різноманітні запити і потреби учнів» [4, с. 102], а до першочергових завдань та напрямів зараховано: «а) розвиток здібностей та інтересів дітей; б) підвищення їхнього інтелектуального рівня і творчої активності» [9, с. 9], «прищеплення навичок самостійної дослідницької діяльності, розвиток ініціативи, залучення творчих підлітків до проведення наукових досліджень» [4, с. 102], а домінуючими принципами роботи закладів позашкільної освіти визначено: «а) добровільність участі дітей в роботі; б) самодіяльність; в) масовість (загальна доступність)» [9, с. 9].

Отже, «зміст позашкільної освіти ... спрямовувався на задоволення потреб держави й запитів дітей і підлітків у різних галузях культури, науки, техніки, сільського господарства, організацію змістовного й цікавого дозвілля та поєднував у собі систему знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечувало розвиток розумових і фізичних здібностей дітей та підлітків, формування у них ... світогляду, моралі та відповідальної поведінки, готувало до життя, до праці, сприяло розкриттю і розвитку талантів, вибору професії» [5, с. 222–223].

Досліджуючи та вивчаючи історію розвитку позашкільної освіти, можна зазначити, що «поряд з позитивними, проявлялися й негативні тенденції» [9, с. 5]. Поступово діяльність закладів позашкільної освіти набула напрями допomoги (фактично контролю) школі, робота позашкільних закладів почасти відійшла від освітньої діяльності, заняття перетворилися на урочну систему як і у школі, які не відповідали вимогам сучасності, були не пов'язані з практичною діяльністю, життям та не задовольняли інтереси і потреби підростаючого покоління, а також надмірна політизація, формалізація, дублювання сприяли застою у позашкільних закладах освіти, «яскраво виражена патріотична спрямованість позашкільної роботи в 40-і рр. змінилися до 50-х рр. надмірною парадністю гурткової та індивідуальної роботи позашкільних установ» [там само, с. 9–10].

Можна також зазначити, що «в радянський період на державному рівні було визначено зміст та напрями позашкільної освіти, які спрямовувалися на виховання

молодого покоління, всебічно розвиненої особистості, мали ідеологічний підтекст, що зумовлювалося державною політикою країни» [5, с. 228–229].

У 50-ті роки зміст позашкільної освіти спрямовувався на розвиток та формування вмінь, навичок та здібностей з таких видів діяльності, як художньо-естетичного, натуралістичного та екологічного, технічного, туристсько-краєзнавчого напрямів; 60-ті роки відзначалися участю вихованців позашкільних закладів освіти у масових заходах, фестивалях, різноманітних конкурсах, акціях тощо; 70-ті – 80-ті роки характеризувалися розвитком науково-технічного прогресу в країні, який спонукав до змін у змісті та напрямках діяльності позашкільних закладів освіти, які набували більш технічного, фізкультурно-спортивного, науково-дослідницького спрямування, у 1991–2000-х роках розпочалася комп'ютеризація освітнього процесу, але перипетії, які відбувалися в цей історичний період в державі, складне економічне становище та інші проблеми призвели до значного уповільнення втілення в діяльність закладів позашкільної освіти новітніх технологій.

Сьогодні зміни, трансформації в освітній галузі не задовольняють потреби особистості повною мірою, глобальні зміни та перехід до інформаційного суспільства «ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем» [3, с. 8].

Позашкільні заклади освіти потребують підтримки держави не лише щодо навчання обдарованих, здібних і талановитих дітей, але й дітей з особливими потребами [там само, с. 8].

У зв'язку з глобальними змінами, які відбуваються нині в державі заклади позашкільної освіти потребують зміцнення навчальної та матеріальної бази, відповідно до розвитку інформаційного суспільства, яке прямує до європейського союзу, заклади позашкільної освіти також потребують модернізації та сучасного комп'ютерного забезпечення для використання в освітньому процесі прогресивних інформаційних технологій, а також бажано забезпечити педагогічних працівників ефективними та якісними послугами щодо підвищення кваліфікації, переглянути та запровадити новітні механізми щодо управління та економічного забезпечення [там само, с. 8].

Позашкільній освіті сьогодні притаманні інтеграційний, диференційований підходи, які характеризуються зв'язками з різними предметами, науковими, правовими основами: галуззю педагогіки, філософії, соціології, психології, природничими та технічними науками, соціальним та правовим захистом тощо.

Працівники закладів позашкільної освіти беруть участь в різноманітних конкурсах щодо підготовки навчальних програм та рекомендацій стосовно освітнього процесу, виконують вагомую роботу в підготовці методичної літератури, підручників та посібників з позашкільної освіти. Педагоги усвідомлюють значущість, цінність особистості кожного вихованця для майбутнього суспільства та держави і докладають зусиль для їхнього повноцінного розвитку, використовуючи принципи дитиноцентризму, гуманізму, добровільності, демократизації, доступності, безперервності, наступності, системності, різнорівневості, науковості, практичності, варіативності, гнучкості, ціннісного ставлення та ін.

Звертаючи увагу на неоціненну роль позашкільної освіти в державі необхідно збільшити увагу до таких закладів: підсилити навчально-методичне, матеріальне, технічне забезпечення, озброїти кваліфікованими кадрами, здатними реалізувати їхню місію та ключові завдання.

Висновки. Здійснене дослідження дозволяє зробити висновки, що активність та самостійність підростаючого покоління виявляється у творчій діяльності вихованців, в результаті розкриваються креативні, творчі здібності дітей, які у новому ракурсі дивляться на вирішенні особистих, соціальних, громадських питань та завдань і використовують власні шляхи, ідеї, проекти для досягнення мети, втілення мрій в життя, покращення оточуючого середовища та якості життя [8]. Робота ж закладів

позашкільної освіти спрямована на створення сприятливих, комфортних умов для всебічного, гармонійного розвитку вихованців, їхніх здібностей, вмінь, навичок, талантів, формування громадської свідомості, соціальної активності, професійного самовизначення, засвоєння національних цінностей, звичаїв, традицій, досвіду, виховання патріотизму, гордості за державу, український народ, їхні здобутки та досягнення тощо.

Дослідивши історіографічну літературу та ситуацію в країні сьогодні, можна стверджувати, що позашкільна освіта є важливою та доцільною в процесі розвитку та формування всебічно розвинутої, компетентної особистості, а набутий досвід у сфері позашкільної освіти, зміст та напрями діяльності заслуговують на ретельне вивчення та використання з урахуванням умов, вимог та потреб сьогодення.

Розв'язання порушеної у статті проблеми не вичерпує всіх аспектів вивчення означеної теми. Перспективними для подальшого дослідження є питання організації дозвілєвої діяльності дітей в умовах закладів позашкільної освіти та сприяння їхньому особистісному розвитку через зміст занять та напрями діяльності.

Список використаних джерел:

1. Абакумов А. А., Кузин Н. Г., Пузырев Ф. И., Литвинов Л. Ф. Народное образование в СССР. Сборник документов 1917–1973 гг. Из Закона о пятилетнем плане воостановления и развития народного хозяйства СССР на 1946–1950 гг. М.: Педагогика, 1974. 560 с.
2. Биковська О. Позашкільна освіта: сучасний стан і візія 2030. *Освітня політика*. 2019. URL: <http://education-ua.org/ru/articles/1351-pozashkilna-osvita-suchasnij-stan-i-viziya-2030>
3. Вернидуб О. М., Литвиненко Г. М. Книга методиста: довідково-методичне видання. Харків: Торсінг плюс, 2006. 672 с.
4. Клімчук В. А. Історична періодизація процесу соціального виховання дітей у позашкільних закладах освіти України (20-ті – 50-ті рр. ХХ ст.). *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. № 6. С. 94–106.
5. Костенко Л. Д. Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Центральноукраїнський держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кропивницький, 2021. 573 с.
6. Крупська Н. К. Піклування про всебічний розвиток дітей. *Пед. твори*: в 10 т. М.: 1957. Т. 5. С. 571.
7. Логінова Л. Г. Методическая мастерская. *Историческая ретроспектива теории и практики внешкольного образования*. 2012. URL: <http://dopedu.ru/metodopit/104-2012-03-07-20-39-49.html>
8. Цвірова Т. Д. Розвиток дитячої творчості в умовах позашкільного закладу: сторінки історії та сучасність. *Науковий вісник Донбасу*. № 2. 2010. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/10tttdits.pdf>
9. Яковлев Д. Е. Развитие внешкольного воспитания и становление дополнительного образования: 100-летие системы. *Педагогический опыт*. 2018. С. 5.
10. Лист МОН від 17. 08. 2021 № 1/9-414 «Про організацію освітнього процесу в закладах позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році». URL: <https://tulchyn-msk-osvita.gov.ua/docs/3082/>
11. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. Ст. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>

References:

1. Abakumov, A. A., Kuzin, N. G., Puzyrev, F. I., & Litvinov, L. F. (1974). Narodnoe obrazovanie v SSSR. Sbornik dokumentov 1917 – 1973 gg. Iz Zakona o piatiletnem plane voostanovleniia i razvitiia narodnogo khoziaistva SSSR na 1946 – 1950 gg. [Public education in the USSR. Collection of documents 1917 – 1973. From the Law on the five-year plan for the restoration and development of the national economy of the USSR for 1946 – 1950]. Moskva: Pedagogika [in Russian].
2. Bykovska, O. (2019). Pozashkilna osvita: suchasnyi stan i viziia 2030 [Out-of-school education: current state and vision 2030]. Education policy: Portal of public experts. Retrieved from <http://education-ua.org/ru/articles/1351-pozashkilna-osvita-suchasnij-stan-i-viziya-2030> [in Ukrainian].

3. Vernydub, O. M., & Lytvynenko, H. M. (2006). *Knyha metodysta: dovidkovo-metodychne vydannia* [Methodist's Book: Methodological Reference Edition]. Kharkiv: Torsinh plius [in Ukrainian].
4. Klimchuk, V. A. (2017). Istorychna periodyzatsiia protsesu sotsialnoho vykhovannia ditei u pozashkilnykh zakladakh osvity Ukrainy (20-ti – 50-ti rr. XX st.) [Historical periodization of the process of children's social education in out-of-school educational institutions of Ukraine (20s – 50s of the 20th century)]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 6, 94 – 106. doi: 374.015.31:316.42 – 053.5/6 (477) «1920/1950» (045) [in Ukrainian].
5. Kostenko, L. D. (2021). *Teoriia i praktyka rozvytku pozashkilnoi osvity v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Theory and practice of the development of extracurricular education in Ukraine (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]. (Candidate's thesis). Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
6. Krupska, N. K. (1957). *Pikluvannia pro vsebichnii rozvitok ditei* [Caring for comprehensive development of children]. (Vol. 5). Moskva [in Russian].
7. Lohinova, L. H. (2012). *Metodicheskaia masterskaia* [Methodical workshop]. *Istoricheskaia retrospektiva teorii i praktiki vneshkolnogo obrazovaniia*. Retrieved from <http://dopedu.ru/metodopit/104-2012-03-07-20-39-49.html> [in Russian].
8. Tsvirova, T. D. (2010). *Rozvytok dytiachoi tvorchosti v umovakh pozashkilnoho zakladu: storinky istorii ta suchasnist* [Development of children's creativity in the conditions of an after-school institution: pages of history and modernity]. *Naukovyi visnyk Donbasu*, 2. Retrieved from <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/10ttdits.pdf> [in Ukrainian].
9. Yakovlev, D. Ye. (2018). *Razvitie vneshkolnogo vospitannia i stanovlenie dopolnitelnogo obrazovaniia: 100-letie sistemy* [The development of out-of-school education and the formation of additional education: the 100th anniversary of the system]. *Pedagogicheskii opyt*, 5 [in Russian].
10. Letter of the Ministry of Education and Culture dated August 17, 2021 No. 1/9-414 On the organization of the educational process in out-of-school education institutions in the academic year 2021 / 2022 [in Ukrainian].
11. On out-of-school education Law of Ukraine Edition dated June 22, 2000 No. 1841-III. Art. 4 [in Ukrainian].

Dehterova V. A.,

orcid.org/0000-0001-8248-4931

EXTRACURRICULAR EDUCATION INSTITUTIONS: GENESIS OF DEVELOPMENT IN THE HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE CONTENT AND DIRECTIONS OF ACTIVITY

The article analyzes the genesis of development in the historical retrospective of the content and activities of out-of-school institutions. It is emphasized that out-of-school education has a long history and it is important for the functioning of modern educational institutions, the organization of an effective educational process, as well as a significant impact on the comprehensive development of students and plays a significant role in the progressive rise of the state.

Regularities and interrelation of transformations, development and formation of the maintenance, directions, tasks, the organization of activity of out-of-school educational institutions with social and political changes and a social and economic condition in a society and the state are proved.

Emphasis is placed on the fact that the impact of extracurricular education is obvious, although there are both positive and negative aspects to the experience of historical development.

Attention is drawn to the fact that during the second half of the XX – early XXI century, considerable experience has been gained in the operation of out-of-school educational institutions for educational purposes. The study of the genesis of the development of the content and activities of out-of-school educational institutions is relevant and important for today and can be used to solve educational problems of today.

It is recommended to increase the state's attention to out-of-school educational institutions: educational-methodical, material, technical support, provision of qualified personnel, which will promote the provision of quality educational services.

It is concluded that extracurricular education is important and appropriate in the development and formation of a comprehensively developed, competent personality, and the experience gained in extracurricular education, content and activities deserve careful study and use taking into account the conditions, requirements and needs of today.

Key words: out-of-school education, experience, comprehensive development, periods, content, directions, methods.

Дата надходження статті: 21.12.2021 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Султанова Н. В.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi51.378>

Петренко Г. О.*,

orcid.org/0000-0002-5233-4219

МУЗИЧНА ПІДГОТОВКА В ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 80-90-Х Р. ХІХ СТ.

У статті розглянуто музичну підготовку дітей у церковно-парафіяльних школах духовного відомства на Півдні України у другій половині ХІХ ст. Визначено передумови виникнення цих закладів освіти. Підкреслено, що їх поява та розвиток значною мірою сприяли формуванню системи початкової освіти регіону.

Наведено статистичні дані про церковно-парафіяльні школи та школи грамоти Херсонської єпархії з 1884 р. по 1894 р. Підтвердженням поширеності такого типу початкових шкіл та їхньої затребуваності серед широких мас населення є показник кількісного зростання учнів, а також стійка динаміка його зростання за перші 10 років існування на території Південного регіону України.

Відповідно до затверджених у 1884 р. «Правил про церковно-парафіяльні школи», навчання у школі передбачало, крім Закону Божого і церковного співу, надання елементарних знань з арифметики, письма, читання, а також виховання підростаючого покоління «у дусі церковності та державності». У забезпеченні освітнього процесу величезна роль належала вчителям. У статті наведено архівні дані про освітній рівень вчителів Херсонської єпархії у 1889-1890 н. р.

Автором акцентовано увагу на тому, що особливе місце в початковій школі серед навчальних предметів належало церковному співу, який був необхідним доповненням до Закону Божого і обов'язковим для вивчення всіма учнями. Основною метою навчання співу в церковно-парафіяльних закладах освіти було релігійно-моральне виховання та підготовка учнів до участі в церковному богослужінні. Зміст навчання включав співи молитов і церковних піснеспівів, ознайомлення з нотами. Методика викладання церковного співу в багатьох школах включала навчання «на слух». В якості посібників у деяких школах Херсонської єпархії використовувалась «Мелогармонія» Л. Шпановського. Проте зазначено відсутність єдиних підручників для викладання.

Ключові слова: музична підготовка дітей, початкова освіта, церковно-парафіяльна школа, навчання, спів, Південь України, Херсонська єпархія.

Постановка проблеми. У світлі докорінних перетворень, що відбуваються в Україні на сучасному етапі, визначення духовно-моральних принципів, які сприяють формуванню особистісної самоідентифікації, є одним з актуальних завдань. Педагогічна наука висуває різноманітні варіанти побудови оптимальної моделі виховання та освіти,

*© Петренко Г. О.